

ROLAND PERSSON

Slaget vid Narva

År 1700 utsattes Sverige för anfall från flera fronter. Den danske kungen invaderade Holstein-Gottorp, som var allierat med Sverige, samtidigt som sachsiska trupper anföll Livland och den ryska armén gick över gränsen till Ingermanland och inledde en belägring av garnisonsstaden Narva.

I det hotfulla läget beslutade den svenska militära ledningen att i första hand bemöta det danska angreppet, vilket genomfördes genom att en svensk infanteristyrka på omkring 4 000 man landsattes på Själland. Den 8 augusti slöt den danske kungen fred med hertigen av Holstein-Gottorp på slottet Traventhal, varefter Karl XII beslutade att krigshandlingarna skulle upphöra. Nu var det dessutom hög tid att ta itu med situationen i Livland. Hösten 1700 transporterades svenska trupper till Pernau.¹

Den 16 oktober bröt den svenska armén upp från Pernau och i början av november anlände trupperna till Wesenberg. Den 13 november påbörjades marschen mot Narva. Här befann sig 33 000 ryska soldater. De anfallande svenska trupperna uppgick till drygt 10 000 man. Den 30 november kom anfallsordern och svenskarna tog sig in i befästningarna. Vid tvåtiden på natten nåddes Karl XII av budskapet att ryssarna hade kapitulerat.²

Hur ska man förklara den svenska segern mot bakgrund av att den ryska armén till numerären var avsevärt starkare än den svenska? Jerker Rosén skriver att den välövade indelta svenska arméns frontalangrepp mot de ryska ställningarna åstadkom fullständig förvirring hos den odisciplinerade ryska hären som blev grundligt slagen.³ En

-
1. Roland Persson, 'Trupptransporten från Karlshamn till Pernau hösten 1700 och förspelen till denna', *ALE - Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* 2018:2-3.
 2. Olle Larsson, *Stormaktens sista krig. Sverige och stora nordiska kriget 1700-1721* (Lund 2009), s. 93-98.
 3. Jerker Rosén, *Svensk Historia I. Tiden före 1718* (Stockholm 1962), s. 682-683.

annan svensk historiker, Olle Larsson, har pekat på den karolinska arméns kvalitativa överlägsenhet. Den svenska armén var vältränad och samövad. Såväl taktiskt som ledningsmässigt hade man ett försprång framför ryssarna.⁴ Peter Ullgren å sin sida hävdar att viljan att omedelbart gripa till offensiven var nyckeln till den svenska framgången. Med kirurgisk precision hade svenskarna följt fältmarskalk Carl Gustaf Rehnskiölds plan och brutit den ryska fronten i tre delar. Svenskt artilleri hade inledningsvis bombarderat de ryska ställningarna, varefter två svenska infanterikolonner störtat mot de ryska ställningarnas svagaste punkter. Samtidigt skyddade kavalleri infanteriets flank.⁵ Uppsala-historikern Oskar Sjöström skriver att mycket av det som skedde vid Narva hängde samman med den masseffekt av förvirring och panik som drabbade den ryska armén och som mer eller mindre avgjorde utgången redan under stridens första dramatiska sekvenser.⁶

I sin bok *Segern vid Narva* lägger Margus Laidre tonvikt vid vädret under slaget, när han skriver att det plötsligt blev ett oväntat väderomslag. Ett stort mörkt moln närmade sig hastigt och på några ögonblick täcktes slagfältet av en kraftig snöstorm. Den hårda vinden slungade våt snö rakt i ansiktet på ryssarna så att det blev omöjligt att se ens några tiotals steg framför sig. Under sådana omständigheter var det inte möjligt att sikta, och ryssarnas artillerield träffade därför sällan målet. Plötsligt stod de svenska styrkorna på bara trettio stegs avstånd från den ryska befästningen som de efter beskjutning bröt sig in i.⁷ Syftet med denna översikt är att analysera vad som gjorde att utgången av slaget utföll till svenskarnas fördel trots att de ryska styrkorna var överlägsna de svenska till antalet.

Det svenska högkvarteret i Pernau

Den 15 oktober 1700 meddelade Karl XII kommandanten i Narva, Henning Rudolf Horn, att han med en stor armé anlant till Pernau. På morgonen avsåg han att avmarschera för att undsätta Narva som var

4. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 100.

5. Peter Ullgren, *Det stora nordiska kriget 1700–1721. En berättelse om stormakten Sveriges fall* (Stockholm 2008), s. 54.

6. Oskar Sjöström, 'En alltför terrible massaker. Slaget vid Narva ur soldatperspektiv', *Minnet av Narva. Om troféer, propagande och historiebruk* (Lund 2018), s. 44.

7. Margus Laidre, *Segern vid Narva. Början till en stormakts fall* (Stockholm 1996), s. 158.

belägrat av ryssarna.⁸ Sedan det svenska högkvarteret hade inrättats i Pernau och man förberedde avmarschen mot Wesenberg konstaterades det att adeln på Ösel inte fullgjort sin rusttjänst till Adelsfanan. Detta väckte monarkens högst påtagliga missnöje, speciellt eftersom man hade planerat låta regementet ingå i armén mot ryssarna och sachsarna. Landshövdingen Peter Örneklou uppmanades att tillhålla rusthållarna att fullgöra sin plikt och han fick också som uppgift att tillgodose arméns behov av torrt kött genom leveranser till Reval.⁹

Inför avmarschen från Pernau stod det klart för det svenska högkvarteret att det i krigsmagasinet i Wesenberg inte fanns tillräckligt med bröd för arméns underhåll, varför generalguvernören Axel Julius De la Gardie beordrades att se till så att den råg som fanns i magasinet maldes till mjöl och så att det sedan bakades torrt bröd av mjölet.¹⁰ Han instruerades också att för artilleriets och bagagetransporternas behov inför avmarschen från Pernau ditsända redan anskaffade hästar och hästar som kunde anskaffas framöver.¹¹ I det svenska högkvarteret i Pernau förväntade man sig att en transport av två kavalleriregementen skulle genomföras från Sverige under hösten 1700 och att debarkeringen av dessa skulle komma att ske i Reval. Generalguvernören De la Gardie beordrades att förbereda debarkeringen genom att se till så att pråmar och båtar fanns tillgängliga för manskapet och hästarna och att provision och hästfoder anskaffades.¹² Amiralitetskollegiet fick order av Karl XII att ta ansvar för att transportskeppen blev rejält förbyggda så att missödet under den första trupptransporten, då åtskilliga hästar gått förlorade, inte upprepades.¹³

Sedan rekryter till Österbottens regemente inkommit till Pernau yrkade regementets chef, Johan von Campenhausen, på att rekryterna skulle beklädas. Majestätet gav sitt samtycke till detta och utlovade att order härom skulle utgå till statskontoret och till generalguvernören Dahlberg. Kungen gav också sitt samtycke till att regementets luntlås-musköter ersattes med flintlåsmusköter såvida sådana fanns att tillgå i

8. Karl XII till översten Henning Rudolf Horn 15.10.1700, Riksregistraturet.

9. Karl XII till Peter Örneklou 23.10.1700, Riksregistraturet.

10. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 28.10.1700, Riksregistraturet.

11. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 6.10.1700, Riksregistraturet.

12. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 14.10.1700, Riksregistraturet.

13. Karl XII till amiralitetskollegiet 11.10.1700, Riksregistraturet.

tyghuset i Riga.¹⁴ När kungen befann sig i Pernau konstaterades också att 117 ryttare under general Vellingks befäl saknade kläder och övrig utrustning och att dessa persedlar inte skulle kunna anskaffas av rusthållarna innan vintern inföll. Order utgick till generalguvernören De la Gardie att upphandla de behövliga munderingarna som skulle kunna bekostas av rusthållarna i efterhand.¹⁵

Efter att det kungliga Livregementets dragoner fått order att marschera från Pernau till Wesenberg utgick order till alla betjänter i Estland att till de fastslagna nattlägren anskaffa förplägning åt manskapet samt hästfoder.¹⁶ Som en följd av att man i högkvarteret i Pernau fått kännedom om att det saknades ved i Wesenberg till eld vid matlagning och uppvärmning, utfärdades en order till generalguvernör Axel Julius De la Gardie att hos allmogen anskaffa ved och transportera den till Wesenberg.¹⁷ Överste Campenhausen engagerades av Karl XII att med hjälp av soldater vid Österbottens infanteriregemente arbeta för att reparera vägarna. Detta krävde tillgång till olika typer av redskap, såsom skyfflar och yxor. Kommendanten Schwengeln vid garnisonen i Pernau beordrades att förse arbetarna som utförde vägarbetet med dessa redskap och dessutom med en fältskär och en fältskärsgeväll ur garnisonen som tillsammans skulle kunna ta hand om eventuella skador hos arbetarna.¹⁸

Monarkens omsorg om truppersnas beklädnad resulterade i en skrivelse den 11 oktober 1700 till generalguvernören Erik Dahlberg, i vilken export av bock- och fårskinn förbjöds eftersom sådana persedlar var tjänliga vid tillverkning av underkläder åt manskapet i armén.¹⁹ Överste Magnus Vilhelm Nieroth åtog sig att på egen bekostnad värva ett infanteriregemente omfattande 1 000 man som skulle kompletteras med det antal soldater vid Österbottens regemente som översteg 1 200 man. Till krigskollegiet utgick kungens order att utrusta Nieroths regemente med under- och övergevär samt med fanor.²⁰ För

14. Kungl. Maj:ts resolution på Johan von Campenhausens memorial 9.10.1700, Riksregistraturet.

15. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 17.10.1700, Riksregistraturet.

16. Order om förplägning för Livregementets dragoner 20.10.1700, Riksregistraturet.

17. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 30.10.1700, Riksregistraturet.

18. Karl XII till von Schwengeln 9.10.1700, Riksregistraturet.

19. Karl XII till Erik Dahlberg 11.10.1700, Riksregistraturet.

20. Karl XII till krigskollegiet 17.10.1700, Riksregistraturet.

statskontoret påtalade Karl XII, från sin plats i Pernau, att Livgardet till fot och de övriga svenska och finska infanteriregementen som ingick i den svenska armén i Livland behövde beklädas. Statskontoret fick i uppdrag att anskaffa kläderna.²¹ Den 16 oktober 1700 lät kungen ståthållarna Strohkirch och Strömfelt veta att han beordrat generalguvernör Dahlberg att anskaffa ett parti skinnpälisar till armén och dessutom skor och stövlar. Dahlberg hade även fått kungens order om att upphandla vålmar. Ståthållarna beordrades att inom sitt respektive ståthållarskap vidtaga de åtgärder som var nödvändiga för utrustningens anskaffande. Strohkirch och Strömfelt informerades också om att Dahlberg fått i uppdrag att rekrytera hästar till artilleriet och bagage-transporterna samt som ersättning för de hästar som förolyckats under den nyligen genomförda trupptransporten från Karlshamn till Pernau. Ståthållarna anmodades att hjälpa Dahlberg i hans arbete med att rekrytera dessa hästar.²²

Det svenska högkvarteret fick efter ankomsten till Pernau kännedom om att det finska kavalleriet under general Veilingks befäl till större delen var oskott. En kunglig order avgick därför den 20 oktober 1700 till överstelöjtnanten von Schwengeln om att förse de finska rytarna med hästskor.²³ I Pernau tvingades Karl XII konstatera att man lämnat efter sig sjuka dragoner vid Livregementets dragoner och även vid andra regementen. Överstelöjtnant von Schwengeln beordrades att ta ansvar för de sjukas rehabilitering och förplägning samt för anskaffning av foder åt hästarna.²⁴

Karl XII i Reval

Den svenska arméns marsch mot Wesenberg gick via Reval.²⁵ Från högkvarteret där uttryckte monarken sin tillfredsställelse över att Erik Dahlberg vidtagit åtgärder för en transport av karbinremmar och andra persedlar från tyghuset i Riga till Reval. Dahlberg uppmanades dessutom att låta transportera stövlar som fanns i tyghuset i Riga till Reval.²⁶

21. Karl XII till statskontoret 14.10.1700, Riksregistraturet.

22. Karl XII till ståthållarna Strohkirch och Strömfelt 16.10.1700, Riksregistraturet.

23. Karl XII till von Schwengeln 20.10.1700, Riksregistraturet.

24. Ibid.

25. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 93.

26. Karl XII till Erik Dahlberg 1.11.1700, Riksregistraturet.

Vid det svenska högkvarteret i staden konstaterade man att rustkammarna var uttömda sedan regementena försetts med gevär. Kungens direktiv utgick från Reval med order om att ett anseeligt förråd gevär måste anskaffas och att den inhemska tillverkningen härav måste påskyndas. Statskontoret instruerades att tillskjuta medel för denna tillverkning.²⁷ Sedan adeln i Estland åtagit sig att leverera hästar till armén begärde lantråden i Reval besked om vart hästarna skulle skickas. Kungens besked blev att hästar som anskaffats till artilleriet och bagagetransporterna skulle skickas till Pernau.²⁸

Strax före arméns avmarsch från Pernau mot Narva instruerade kungen general Vellingk att anskaffa proviant för manskapet samt foder åt hästarna till lägerplatserna längs med marschvägen. Underhåll skulle anskaffas till varje läger för 3 000 kavallerister och 2 000 infanterister samt för generalstaben och artilleriet.²⁹ Den 13 oktober 1700 beordrades generalguvernören Axel Julius De la Gardie att i Estland förbereda nattläger inför arméns marsch mot Wesenberg. Åtgärder skulle vidtagas så att underhåll fanns i lägren för både manskap och hästar.³⁰ Generalguvernören över Livland, Erik Dahlberg, tog emot en order om att leverera de i tyghuset i Riga förvarade sadlarna till armén.³¹ Karl XII uppdrog även åt Dahlberg att övertala desertörerna från fiendernas arméer att ansluta sig till den svenska armén och på så sätt förstärka Livregementets dragoner.³²

Efter ankomsten till Pernau överenskom monarken med överstelöjtnant Adam Johan von Schlippenbach att denne på egen bekostnad skulle värva en skvadron dragoner. Överenskommelsen omfattade ett löfte om att skvadronen då skulle åtnjuta kvarter i Livland, vilket generalguvernören där, Erik Dahlberg, fick ansvar för att verkställa.³³ Denne fick också instruktioner från Karl XII om att understödja överste Albedyhl i regementschefens ansträngningar med att anskaffa utrustning till sitt regemente (Österbottens infanteriregemente).³⁴ Den 30 oktober

27. Karl XII till statskontoret 3.10.1700, Riksregistraturet.

28. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 2.11.1700, Riksregistraturet.

29. Karl XII till general Vellingk 9.10.1700, Riksregistraturet.

30. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 13.10.1700, Riksregistraturet.

31. Karl XII till Erik Dahlberg 13.10.1700, Riksregistraturet.

32. Karl XII till Erik Dahlberg 14.10.1700, Riksregistraturet.

33. Karl XII till Erik Dahlberg 20.10.1700, Riksregistraturet.

34. *Ibid.*

1700 utgick en order till Axel Julius De la Gardie om att beordra överstelöjtnant Henrik von Liewens värvade bataljon att inkvarteras i Reval för att där exerceras och utrustas med kappor.³⁵

På Carl Pipers inrådan ändrade Karl XII den planerade marschen till Narva. Man ansåg i högkvarteret att vägen över Salis var den närmsta vägen till Riga. Ståthållaren i Riga, Mikael Strohkirch, fick order från Karl XII, som befann sig i Pernau, om att dra försorg om underhåll för manskap och hästar i nattlägren utmed marschen. Hästfoder för 500–600 hästar och provision åt manskapet skulle anskaffas.³⁶

Generalguvernören De la Gardie engagerades i frågan om anskaffningen av det havre som behövdes under vinterhalvåret.³⁷ Sedan det stod klart för högkvarteret i Pernau att Karelens kavalleriregemente saknade både stövlar och rockar och att rusthållarna inte var förmögna att bekosta anskaffningen av sådana munderingar, uppmanade kungen statskontoret att förskotta medel för inköp av rockar och stövlar.³⁸ Generalguvernör De la Gardie kontaktades också med en begäran om att till Wesenberg med skjuts sända det i tyghuset i Reval förefintliga geväret och muskötter, pistoler och värjor och dessutom 200 centner musköt- och pistolkrut och 10 000 musköt-kulor.³⁹ Från Reval tog kungen kontakt med statskontoret och befallde detta att utrusta regementena i fält med nya tält och baracker.⁴⁰ Generalguvernören De la Gardie fick uppdrag av kungen att anskaffa hästar till artilleriet och som ersättning för de hästar som förolyckats under transporten från Karlshamn till Pernau.⁴¹ De la Gardie fick också i uppgift av monarken att undersöka förekomsten av havre i magasinerna, vilket kunde upphandlas hos borgerskapet. Man förväntade sig i fältkansliet att ett ansevärt förråd av havre skulle behövas under den kommande vintern. De la Gardie anmodades också att undersöka om man i Reval kunde upphandla salt och tobak.⁴² På grund av att skörden slagit fel i både Estland och Livland rådde stor brist på korn och havre för arméns behov. Generalkrigs-

35. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 30.10.1700, Riksregistraturet.

36. Karl XII till ståthållaren Strohkirch 10.10.1700, Riksregistraturet.

37. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 14.10.1700, Riksregistraturet.

38. Karl XII till statskontoret 20.10.1700, Riksregistraturet.

39. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 1.11.1700, Riksregistraturet.

40. Karl XII till statskontoret 3.11.1700, Riksregistraturet.

41. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 14.10.1700, Riksregistraturet.

42. Ibid.

kommissarien Göran Adlersten fick därför i uppdrag av kungen att upphandla dessa spannmål som var oumbärliga för armén.⁴³

I en skrivelse till statskontoret yrkade kungen på att garnisonen i Riga skulle förses med underhåll för åtta månaders tid.⁴⁴ Statskontoret fick också order om att leverera penningmedel för tillverkningen av fyra nya standar (signal- och identifikationsmedel) åt Livländska adelsfanan.⁴⁵

Samlingsplats Wesenberg

Inför arméns planerade ankomst till Wesenberg kontaktade Karl XII ståthållarna i Livland med en order att resa omkring i distriktet och driva in proviant till huvudmagasinet i Wesenberg. Ur detta skulle armén erhålla sitt underhåll under vistelsen i staden, under marschen mot Narva samt under de efterföljande krigsoperationerna.⁴⁶ Ståthållaren Strömfelt fick i uppdrag att utan dröjsmål leverera brännvin till armén i Wesenberg.⁴⁷ För detta syfte anmodades kommandanten i Dorpat, Carl-Gustaf Skytte, av kungen att låta undersöka om stadens borgerskap förvarade brännvin i sina källare och om så var fallet tillhålla dem att avstå detta till armén.⁴⁸

Sedan fyra nya kompanier blivit uppsatta vid Livländska adelsfanan fick statskontoret i uppgift av kungen att bestrida kostnaderna för tillverkningen av standarer till de nya kompanierna.⁴⁹ Generalfälttygmästaren Erik Dahlberg fick order av kungen att i Dorpat och på flera andra lämpliga orter inrätta ansenliga magasin med proviant för arméns manskap och foder åt hästarna.⁵⁰ Den 16 november 1700 konstaterade man emellertid i det svenska högkvarteret att inte den ringaste proviant hade tillförts den svenska armén. Lantråden Rehbinder och von der Pahlen instruerades från det svenska lägret att utan dröjsmål avsända all proviant som kunde anskaffas. Kungen hotade lantråden med att de skulle hållas ansvariga om armén på grund av bristande underhåll gick under.⁵¹ Man konstaterade även i det svenska högkvarteret i Wesenberg

43. Karl XII till Adlersten 31.10.1700, Riksregistraturet.

44. Karl XII till statskontoret 24.10.1700, Riksregistraturet.

45. Karl XII till statskontoret 26.11.1700, Riksregistraturet.

46. Karl XII till ståthållarna i Livland 29.10.1700, Riksregistraturet.

47. Karl XII till ståthållaren Strömfelt 12.11.1700, Riksregistraturet.

48. Karl XII till översten Carl Gustaf Skytte 18.11.1700, Riksregistraturet.

49. Karl XII till statskontoret 26.11.1700, Riksregistraturet.

50. Karl XII till Erik Dahlberg 12.11.1700, Riksregistraturet.

51. Karl XII till lantråden Rehbinder och von der Pahlen 16.11.1700, Riksregistraturet.

att det inte fanns något förråd av bly för stöpning av kulor till armén. Generalfälttygmästare Sjöblad beordrades därför att vidarebefordra en order till generalguvernören De la Gardie att från tyghuset i Reval skicka bly och kulor till armén i Wesenberg.⁵² Borgerskapet i Arensburg förbjöds av landshövdingen på Ösel att exportera råg och korn, vilket var ett förbud som föll kungen i smaken. Exporten hade dittills begränsat utbudet av underhåll för armén, och det nya förbudet främjade därför arméns proviantering.⁵³ Sedan landshövding Örneklou på Ösel begärt att två farkoster skulle sändas till Arensburg för att hämta den sammanförda provisionen avsedd för armén lät kungen farkoster avgå från Pernau och beordrade samtidigt landshövdingen att förbereda lasten för transporten.⁵⁴ Krigskollegiet informerades från det svenska högkvarteret i Wesenberg om vilka trupper som under våren 1701 skulle transporteras till Baltikum och fick order av Karl XII att ta ansvar för truppernas beväpning.⁵⁵

Då högkvarteret senare kom underfund med att den i magasinet i Wesenberg sammanförda provisionen var otillräcklig kontaktade man general Vellingk. Han fick order om att föra den provision som fanns i andra magasin till Wesenberg så att armén kunde underhållas både vid sin ankomst till staden och när den påbörjade sin marsch mot fienden. Kungen påminde också om att ett betydande antal skjutskar skulle komma att behövas för transporterna av den proviant som armén behövde ta med sig ut ur Wesenberg.⁵⁶

Sedan kungen med armén avverkat tre dagar av marschen mot Narva och anlände till Sillamägi kontaktades generalguvernören De la Gardie på nytt med klagomål om att där varken fanns underhåll för manskapet eller för hästarna. De la Gardie uppmanades därför att utan dröjsmål skicka allt vad som kunde uppbringas i form av underhåll för manskapet och fourage för hästarna.⁵⁷

Under marschen mot Narva slog den svenska armén läger vid den nedbrända herrgården Lagena fjorton kilometer från Narva. Från Lagena utgick ett meddelande från kungen den 19 november till kommandant-

52. Karl XII till generalfälttygmästaren Sjöblad 9.11.1700, Riksregistraturet.

53. Karl XII till Peter Örneklou 12.11.1700, Riksregistraturet.

54. Karl XII till Peter Örneklou 18.10.1700, Riksregistraturet.

55. Karl XII till krigskollegiet 12.11.1700, Riksregistraturet.

56. Karl XII till Vellingk 29.10.1700, Riksregistraturet.

57. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 18.11.1700, Riksregistraturet.

en i Dorpat, Carl-Gustaf Skytte. I meddelandet stod det att delar av Livregementet till häst beordrats att marschera till Dorpat för att tillsammans med trupper som redan befann sig där skydda landet mot angripande ryssar och sachsare. Skytte fick order om att anskaffa provision åt både manskap och hästar.⁵⁸ I Wesenberg hade kungen informerats om att många ryska undersåtar förts till fästningen i Dorpat vilket skulle leda till allt större underhållskostnader. För att undvika detta utfärdade monarken en order till Skytte om att de från Dorpat utsända trupperna inte fick ta fångar utan i stället omedelbart ”göra dem neder” så att de inte skulle åsamka Dorpat underhållskostnader och därigenom öka problemen med att underhålla garnisonen.⁵⁹ Från garnisonen i Dorpat avdelades hundra man som på kungens order gjordes beridna med hästar från landsbygden runt staden. De anslöts till Schlippenbachs manskap för att understödja denne i hans ansträngningar med att avvärja fiendens infall och härjningar av de kronogods som var viktiga för den svenska arméns underhåll.⁶⁰

Från Wesenberg kontaktade kungen kanslikollegiet angående postgången mellan Livland och Sverige, vilken blivit osäker till följd av ryssarnas invasion. Kanslikollegiet anmodades att undersöka möjligheterna till en säker postgång mellan Livland och Sverige.⁶¹ En fungerande postgång garanterade en säker kontakt med hemmafronten, vilket var viktigt inte minst när det var nödvändigt med förstärkningar från det egentliga Sverige. Från Wesenberg kontaktades statskontoret av det svenska högkvarteret angående trupptransporten som skulle ske våren 1701. Statskontoret beordrades att vidtaga åtgärder så att allt skulle vara i bästa skick och inte som under transporten 1700, då de svenska trupperna hade drabbats av förluster både vad gällde manskap och hästar på grund av dåligt väder på Östersjön. Monarken klargjorde att den del av Östgöta kavalleriregemente som skulle embarkeras under hösten måste gå ombord i Norrköping, Skenäs eller Västervik medan Småländska kavalleriet borde embarkeras i Kalmar och Strömserum.⁶²

58. Karl XII till överste Carl Gustaf Skytte 19.11.1700, Riksregistraturet.

59. Karl XII till överste Carl Gustaf Skytte 10.11.1700, Riksregistraturet.

60. Karl XII till överste Carl Gustaf Skytte 20.11.1700, Riksregistraturet.

61. Karl XII till kanslikollegiet 9.11.1700, Riksregistraturet.

62. Karl XII till statskontoret 11.11.1700, Riksregistraturet.

Ankomst till Narva

Framkommen i Narva fick kungen och hans rådgivare genom en skrivelse från De la Gardie veta att man på grund av den djupa snön hade svårt att ta sig fram med de brödvagnar med tunga hjul som tillverkats i Reval. Karl XII och generalguvernören beslutade därför i samråd att låta konstruera starka underslädar på vilka stommen och korgarna kunde placeras.⁶³ Från Narva utgick också en order från kungen till lantråden i Wesenberg att med skjutsar sända livsmedel till Narva för underhållet av hovstatens personal där.⁶⁴ Lantråden beordrades även att till Narva sända ”ett gott parti” humle. Brist på humle i trakten av Narva gjorde nämligen att arméns manskap inte hade något att dricka.⁶⁵

Statskontoret kontaktades angående behovet av stövlar och skor till de regementen som befann sig i Livland. Stövlar till de indelta kavalleriregementena skulle betalas av rusthållarna, medan statskontoret fick order om att anordna medel till inköp av stövlar till de värvade regementena – 3 000 par stövlar skulle inhandlas.⁶⁶ Efter ankomsten till Narva fick kungen och hans rådgivare i högkvarteret kännedom om att ett skepp hade ankommit till Reval från Karlshamn lastat med proviant. Skeppet hade dock inte blivit lossat, vilket gav upphov till stor vrede hos kungen eftersom armén var i stort behov av provianten. Order utgick därför till generalguvernör De la Gardie att utan minsta dröjsmål låta lossa skeppet och därefter transportera provianten till armén i Narva.⁶⁷

Sedan överstelöjtnant Stackelberg värvat en infanteribataljon begärde han att få denna mönstrad. Kungen uppdrog denna uppgift i en skrivelse till landshövdingen på Ösel, Peter Örneklou, att utföra tillsammans med landskamreraren.⁶⁸ Det var en planerad trupptransport som skulle ske våren 1701 från Sverige till Livland och som var angelägen för svenskarna vid Narva. Generalkrigskommissarien Adlersten gjordes ansvarig för att detta fungerade, både på kort och lång sikt. Kungen uppmanade från Narva statskontoret att understödja Adlersten i allt

63. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 23.11.1700, Riksregistraturet.

64. Karl XII till lantråden i Wesenberg 23.11.1700, Riksregistraturet.

65. Karl XII till lantråden i Wesenberg 27.11.1700, Riksregistraturet.

66. Karl XII till statskontoret 27.11.1700, Riksregistraturet.

67. Karl XII till Axel Julius De la Gardie 23.11.1700, Riksregistraturet.

68. Karl XII till Peter Örneklou 22.11.1700, Riksregistraturet.

som denne behövde hjälp med.⁶⁹ Generalmajorerna Mörner och Nieroth fick kungens order att förbereda sina regementen för transporten.⁷⁰

Humle fanns inte att tillgå i vare sig Estland, Livland eller Ingermanland, vilket fick till konsekvens att manskapet var tvunget att tillgripa vete. Detta var en utväg som medförde sjukdomar hos soldaterna eftersom vetet kunde angripas av en svamp som orsakade förgiftning hos dem som sedan åt av det bröd som bakades på spannmålet. I denna situation uppdrog högkvarteret vid Narva åt statskontoret att lösa problemet så att armén snart kunde få sig tillsänd ett stort parti humle.⁷¹ Från lägret vid Narva utgick också kungens order om att köp av nya skjortor till Västerbottens regemente skulle ske genom att göra avdrag på soldaternas lön.⁷²

Sedan klagomål inkommit till det svenska högkvarteret vid Narva om att kammaren i Pommern inte uppfyllde Karl XII:s beslut angående förplägning åt generallöjtnant von Liewens regemente, meddelades von Liewen i en kunglig skrivelse den 26 november 1700 att Pommerska kammaren tagit emot ett förtydligande om att förplägning skulle utgå från den 1 maj och till och med den 1 februari 1701.⁷³ Pågående kompletteringar av Adelsfanan i Livland fick generalguvernör Erik Dahlberg ansvar för genom en kunglig order från lägret vid Narva.⁷⁴ Här nåddes Karl XII av ett meddelande från översten vid Kalmar infanteriregemente, Nils Djurklou, om att regementets soldater hade slitit ut sina skjortor, halsdukar, marschskor och strumpor. Majestätet och regementschefen fann att ersättningspersedlar skulle anskaffas genom att använda knektarnas löner. Knektarna skulle sedan kompenseras genom att undslippa kontributionen av år 1700.⁷⁵ Vid Narva konstaterades också att översten von Schlippenbachs värvade dragonregemente var utrustat med hjullåspistoler som ansågs obrukbara. Krigskollegiet beordrades därför den 29 november 1700 att förse regementet med dugliga flintlåspistoler.⁷⁶

69. Karl XII till statskontoret 22.11.1700, Riksregistraturet.

70. Karl XII till generalmajorerna Mörner och Nieroth 12.11.1700, Riksregistraturet.

71. Karl XII till statskontoret 29.11.1700, Riksregistraturet.

72. Karl XII till landshövdingen Douglas 26.11.1700, Riksregistraturet.

73. Karl XII till generallöjtnant Liewen 26.11.1700, Riksregistraturet.

74. Karl XII till Erik Dahlberg 22.11.1700, Riksregistraturet.

75. Karl XII till överste Djurklou 26.11.1700, Riksregistraturet.

76. Karl XII till krigskollegiet 29.11.1700, Riksregistraturet.

Sammanfattning

Slaget vid Narva den 20 november 1700 resulterade i svensk seger trots att den ryska armén som belägrade staden var numerärt överlägsen Karl XII:s armé. Ett förhållande som förklarar den svenska segern är det svenska högkvarterets militära logistik som föregick slaget och innefattade planering av truppernas förflyttning, anskaffning av militära resurser, läkemedel och läkarvård till armén, rehabilitering av sjuka soldater och manskapsförstärkningar, anskaffning av hästar till kavalleriet och artilleriet samt dessutom planering av truppernas underhåll och inkvartering. Högkvarteret fäste även vikt vid en fungerande postgång mellan det egentliga Sverige och den baltiska krigsskådeplatsen. Man tog också initiativ till vägarnas förbättring för att göra arméns uppmarsch mot Narva effektiv. Planering för fångslandet av ryska krigsfångar var också en del av den svenska logistiken.

Det svenska högkvarteret med Karl XII i spetsen lyckades utveckla och genomföra en metodisk och framgångsrik militär logistik vilket hade sin yttersta grund i att monarkens far, Karl XI, inför prins Karls övertagande av regeringsmakten hade fäst stor vikt vid sin sons militära utbildning.⁷⁷ Karl XI hade själv erfarit betydelsen av en metodisk militär logistik under det skånska kriget och slaget vid Lund 1676.⁷⁸ Det var erfarenheter som man kan förmoda förmedlades till sonen under dennes utbildning inom det militära och som sedan gav ett positivt resultat när han som kung Karl XII utförde fälttåget mot ryssarna vid Narva.

77. Se härom i Roland Persson, 'Karl XII:s myndigförklaring den 8 november 1697', *Historisk Tidskrift för Finland* 2020:3.

78. Se härom i Roland Persson, 'Logistikens betydelse för den svenska armén inför slaget vid Lund 1676', *ALE – Historisk tidskrift för Skåne Halland och Blekinge* 2019:4.